

HALİDE EDİB ADIVAR, YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU ve FALİH RIFKI ATAY'IN KALEMİYLE SAVAŞ ve ÇOCUKLAR

*Kelime ERDAL**

ÖZET

Bu çalışmada Türk Edebiyatının önde gelen isimleri olan Halide Edib Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfki Atay'ın Millî Mücadele sırasında ve sonrasında ülkenin ve savaştan etkilenen çocukların durumunu anlatan yazıları incelenmiştir. İncelemede bu yazarların seçilmesinin nedeni, Yunanlıların Anadolu'da yaptıkları zulümleri belirlemek amacıyla devrin hükümeti tarafından oluşturulan Tedkîk-i Mezâlim komisyonunda yer almalarıdır. Bu yazarlar izlenimlerini "İzmir'den Bursa'ya" isimli kitapta toplamışlardır. Araştırmada bu kitabın yanısıra Falih Rıfki Atay'ın 1922 yılında Akşam gazetesine yazdığı yazılar da incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, çocuk, millî mücadele.

ABSTRACT

In this study, the works of Halide Edib Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu and Falih Rıfki Atay, who are the most important names in Turkish Literature, are studied in which the state of the country and the children who were effected by the war during and after the National struggle is discussed.

The reason to select those authors in this study is that they had taken a role in Tedkîk-i Mezâlim Commission which was formed by the government of the period to determine the cruelties of the Greeks in Anatolia. Those authors have collected their impressions in the book titled

* Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

“From İzmir to Bursa”. Besides this book, in this research, the articles of Falih Rıfki Atay in *Akşam* newspaper are also studied.

Keywords: War, child, national struggle.

Anadolu toprakları farklı tarihlerde farklı milletler tarafından defalarca işgal edilmiştir. Edebiyatın malzemesinin toplum olduğu düşünüldüğünde, yazarların, içinde yaşadıkları toplumun sorunlarına duyarsız kalmaları düşünülemez. Böylece, bütün olumsuz çağrışımlarına rağmen savaş da edebiyatın malzemesi olur. Gerek dönemin yayın organlarında çıkan yazılarda, gerekse çeşitli edebî türlerde, şair ve yazarlar, savaş sırasında ya da sonrasındaki izlenimlerini anlatırlar. Bilhassa Millî Mücadeleyi bizzat yaşayan yazarlar, çocukların savaş sırasında karşılaştıkları zorlukları çok çarpıcı hikâyelerle dile getirmişlerdir.

Bu yazıda, Halide Edib Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfki Atay’ın Millî Mücadele sırasında ve sonrasında savaştan etkilenen çocukların durumunu anlatan yazıları incelenmiştir. Bu üç yazarın özelliği, Yunanlıların Anadolu’da yaptıkları zulümleri yerinde tesbit etmek amacıyla hükümet tarafından oluşturulan Tedkik-i Mezâlim Komisyonunda yer almalarıdır. Falih Rıfki Atay da 1922 yılında *Akşam* gazetesinde yazdığı yazılarında hem savaşın acılarını, hem de savaş sonrasında ortaya çıkan olumsuz tabloyu anlatır. Falih Rıfki Atay’ın bu yazılarından bazıları *Eski Saat* ve *İzmir’den Bursa’ya* kitaplarında da bulunmaktadır. Bu incelemede, yazarın *Akşam* gazetesindeki yazıları esas alınmıştır.

Halide Edib Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Falih Rıfki Atay ve Mehmet Asım Us’tan oluşan heyetin gözlemlerinin yer aldığı *İzmir’den Bursa’ya* adlı eserde de Falih Rıfki Atay’ın *Akşam* gazetesinde yazdığı köşe yazılarına benzer bölümlere rastlamak mümkündür. Bu yazarlar, Yunanlılar tarafından yapılan zulümleri yerinde tespit etmek üzere hükümet tarafından gönderilmişlerdir ve gözlemlerinin sonucunda yazdıkları yazılarda ortak bir üslup göze çarpmaktadır.

Her insanın savaştan etkilendiği inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak savaştan en çok zarar görenler çocuklardır. “Bu çocuklardan bazıları savaşı cephede ve işgal altında yaşarlarken, bir kısmı da savaşın sonuçları ile şehirde, evlerinin içinde karşılaşılır. Fakirlik, açlık, öksüzlük, annenin kötü yola düşmesi, annenin ve kardeşlerin bakımını üstlenmek gibi aslında normal şartlar altında da vuku bulabilecek, fakat savaş yüzünden ağırlaşan zorluklarla yüz yüze gelir ve mücadele ederler.” (Sınar, 1997; s. 189). Özellikle şehit ailelerinin çocukları zor durumdadır. Üstelik bu çocuklara kimse ilgi göstermemektedir.

Falih Rıfki Atay, 1922 yılının *Akşam* gazetesinde yazdığı “Endişemiz”¹ başlıklı yazıda, mütarekeden kulağında kalan sözlerin, ‘zito’ kelimesi ve ‘millî işler yolunda’ cümlesi olduğunu belirtir. Rumlar her yerde bu kelimeyi ve bu cümleyi tekrar ederler. Bir gün bir Türk çocuğuna da “zito” diye bağırması için baskı yaparlar. Ancak çocuk Rumca bilmediği için zorlanır.

Aynı tablo, Halide Edib Adivar’ın “Vurma Fatma” hikâyesinde de yer alır. Üstelik olay bir Yunanlının ağzından anlatılır:

Anlattı: Nasıl Yunan ordusunun tüfek patlamadan, kimsenin burnu kanamadan ilerlediğini, nasıl ordunun arkasından müttefik donanmalarının bekçilik yaptığını, nasıl İzmir rıhtımını Türk kanına boyadıklarını, İzmir Türk’ünün kadın erkek çoluk çocuk nasıl ‘zito’ diye haykırarak Yunan süngüsü arasında dolaştıklarını ve daha birçok, Yanako’nun ağzının suyunu akıtan kahramanlık hikâyeleri söyledi. (Adivar, Karaosmanoğlu, Atay, Us, 1980; s. 20).

Hikâyede, özellikle kız çocuklarının durumu yaşanan felaketi açıkça ortaya koyar. Sakarya köylerinde aklını kaybetmiş ya da sakat kalmış kız çocukları vardır ve yazar ölenleri bu kötü ortamdan kurtuldukları için talihli sayar.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Küçük Neron” başlıklı hikâyesinde çocukların yaşadıkları kötü olayların onların geleceklerini de etkilemesinden endişe duyar:

Yedi yaşında çocuklar ki yetmiş yaşında ihtiyarların görmediği kötülükleri gördü, işitmediği rezaletleri işitti; acaba günün birinde bunların hepsini unutmağa ve bu güneş altında insanlık, iyilik, güzellik denilen bazı ilâhî şeyler mevcut olduğunu bilmeğe muvaffak olacaklar mı? Heyhat, o gün Yunan vahşileri yalnız soymuyordu; yalnız öldürmüyordu. Bundan daha feci bir şey yapıyordu: Kalplerdeki iffet ve ismete tecavüz ediyordu. (Adivar ve arkadaşları, 1980; s. 35).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun benzer sahnelerden oluşan diğer bir hikâyesi, “Teslim! Teslim!” başlığını taşır. Adını, düşmanın acımasızca saldırdığı bir çocuğun feryadından alan bu hikâyede, Halide Edib Adivar’ın *Ateşten Gömlek* romanındaki anlatıma benzer bir söyleyiş göze çarpmaktadır. Hikâye, çocuğun ölümünü gören birinin ağzıyla anlatılır:

Aklım hep o çocukta... hep o çocukta... Bir büyük adamın ölümüyle bir küçük çocuğun ölümü arasında ne fark vardır? Kır sakallı ihtiyarı gözümün önünde yere yatırıp bir koyun gibi bağırta bağırta boğazlamadılar mı? Üç yerinden süngüleyip yere serdikleri

¹ Falih Rıfki Atay, “Endişemiz”, *Akşam*, 11 Eylül 1922, nr. 1425.

delikanlının başını taşla ezmediler mi? O kızın anasını bir çuval parçası gibi sürükleye sürükleye alıp getirmediler mi? Lakin bunların hiçbiri o çocuğun ölümü kadar müthiş ve heyecanlandırıcı değildi. Hiç teslim diyen adam öldürülür mü? (Adivar ve arkadaşları, 1980; s. 48).

Yazar daha sonra çocuğu tasvir eder:

Sekiz dokuz yaşında ya var ya yoktu. Lâkin, o kadar zayıf, o kadar çelimsizdi ki yaşla, cinsle, et ve kemikten insanlıkla hiçbir alâkası yok gibi görünüyordu, bütün vücudu bir yaprak gibi titriyordu ve sesi bir civcivin, bir küçük kuşun sesine benziyordu. “Teslim Teslim!” diye bağırdı. Bu tedbir nereden hatırına gelmiş, bu kelimeyi nereden öğrenmişti? Birdenbire gözlerimden yaşlar boşanıverdi. Onun süngülediğini bu yaşların arkasından gördüm. Yavrucak vücuduna batan süngüden daha küçüktü, kendisini öldüren adamın yüzüne hayretle bakıyordu. Birkaç defa, “Anne! Anne!” diye haykırdı ve ortasından kırılan bir ince dal gibi iki büklüm yere yuvarlandı. (Adivar ve arkadaşları, 1980; s. 49-50).

Benzer bir olay, Halide Edib’in *Türk’ün Ateşle İmtihanı* isimli eserinde de anlatılır. Bu defa olayı anlatan, Yakup Kadri’nin hikâyesinde olduğu gibi olayı uzaktan seyreden biri değil, öldürülen kızın annesidir. Yakup Kadri’nin hikâyeleştirdiği bu olaya Halide Edib fazla yer vermez. Olayı birkaç cümle ile özetler:

Gece olunca, oda kadınlarla doldu. Yatağımın etrafını alarak, hepsi bir bir boynuma sarılıyor, aynı hikâyeyi tekrar edip duruyorlardı. Bunların arasında siyah çarşafılı, İstanbullu gibi giyinen bir kadın, hikâyesini anlatırken, tekrar beni çıldırtıyordu. Diyordu ki: “Biz birkaç dul kadın yanan şehirden kaçmaya çalıştık. Sokaklarda koşuşurken sekiz yaşında küçük kızım Nigâr benim beyaz mendilimi istedi. Düşman gelince, kız diz çökmüş “Teslim, teslim!” diye ellerini kaldırmış, ama kızı kalbinden vurmuşlar. (Adivar, 1995; s. 247).

Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek* romanında, Ayşe’nin çocuğunun öldürülmesini kahramanın ağzından verir. Eşi ve çocuğu gözü önünde Yunan askerleri tarafından öldürülmüştür. Yunanlılar insanları o kadar rahat öldürürler ki yazar, düşman askerlerinin bunu eğlence haline getirdiklerini düşünür:

Haydutluğu alkışlamadığı için namuslu bir adamı parçalıyorlar, bir sürü düşman askeri onu kendi kapısının önünde bağırarak, söverek parçalıyorlar. Sırf eğlence için beş yaşında bir çocuğa nişan alıyorlar. Zavallı yuvarlak küçük mahluk! Siyah gözlerinde yaşlar

kurumadan vuruldu, nişan o kadar iyi alındı ki küçük dudaklarından “anne” diye bir şikayet çıkmadı. (Adivar, 1969; s. 39).

Falih Rıfki Atay’ın *İzmir’den Bursa’ya* kitabında yer alan “Alaşehir Harabelerinde” başlıklı yazısında, Halide Edib Adivar’ın *Ateşten Gömlek* romanındaki üsluba ve olaylara benzerlik dikkati çeker:

Şose kenarındaki sudan bir avuç alıp dudaklarını ıslatmak için eğilenler, yaralı ayağından pabucunu çıkarmak için bir lâhza durmak isteyenler, yorulup düşen çocuk, açlıktan bayılan kadın, henüz kanı kurumamış bir süngü ile öldürülür ve ihtiyar baba çocuğunun etinden henüz çıkan ve ucundan çocuğun kırmızı kan damlayan süngünün tehdidi altında yarasını ve ıstırabını unutmuş görünerek, ağlamaktan korkarak yürürdü. Bu kabilelerden konuşan, bağırان, yardım isteyen vurulur, başların çoğu kâh kurumuş, kâh taze kanlarla siyah ve kırmızıdır. Uzun ve kalabalık kabile bir müddet gittikten sonra uzunluğundan ve kesâfetinden kaybeder, öldürülen kadının kucağındaki yavru, eğer hemen yerden alınmazsa, müthiş süngü henüz yalvarmasını bile bilmeyen zavallının karnını yırtar. (Adivar ve arkadaşları, 1980; s. 78-79).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “Köyünü Kaybeden Kadın” hikâyesinde bir köylü kadın on üç on dört yaşlarındaki çocuğunu düşman baskınından sonra kaybeder. Düşman çocuğu esir almıştır. Düşman acımasız, anne çaresizdir: “Yolların üstünde bir de baktım ki Osman, -Osman’ı büyük bir delikanlı sanma! On üç on dört yaşında ya var ya yok.- Ha ne diyordum? Osman’ı yanında daha birkaç köy kızları ile beş-on düşman askeri önüne katmış götürüyordu. Oğlumun boynuna atılmak istedim. “Çekil kadın çekil yoksa süngüleriz!” dediler.” (Karaosmanoğlu, 1990; s. 100). Kadının tek isteği, köyüne gitmektir. Oysa köyü hâlâ düşman işgali altındadır. Böylece, Anadolu’da yaşayan kadınlar da çocuklar gibi düşmanın yaptığı zulümlerden etkilenirler. Kısacası “Millî Mücadele, bütün Türk milletinin var olma mücadelesidir. Bu mücadelede millet, bütünüyle, cinsiyet ve yaş farklarını ortadan kaldıran bir anlayış ve dayanışmayla üzerine düşeni yapar.” (Enginün, 1991; s. 503).

Halide Edib’in *Türk’ün Ateşle İmtihanı* kitabında da İstanbul halkının işgalden sonra yaşadığı olumsuzluk anlatılır. Müttefik kuvvetlerinin İstanbul’a girişi ile azınlıklar Türkler’e kötü davranmaya başlarlar:

Müttefik kuvvetlerinin İstanbul’a girişi ile bir kısım azınlıklar sokaklarda barış içinde yaşamaya alışmış olan Türk vatandaşlarına çok kötü muamele etmeye başladılar. Bu aralık ortada dolaşan dedikoduların en kuvvetlisi Senegalli askerler hakkındaydı. Ortada dolaşan bir söylentiye göre, sokakta Türk kadınlarını ısırtıyorlar, Türk çocuklarını kesip akşam yemeği olarak yiyorlarmış. Tabii, bu

bir söylentiye aşmıyordu. Yalnız şu var ki, Müttefik kuvvetleri, küçük bahanelerle, durmadan Türkleri tutukluyor, cezalara çarptırıyor ve bazen de Müttefik merkezlerinde fena halde dövüyorlardı. Evler zorla sahiplerinin ellerinden alınıyor, içerdekiler dışarıya atılıyordu. (Adivar, 1995; s. 15).

Falih Rıfki Atay, “Mesut Bir Kasaba” başlıklı yazısında Uşak’tan bahseder. Aslında Uşak da düşmanın yıkımına uğramıştır. Ancak yazar, buradaki insanların yatacakları bir evleri olduğu için ‘mesut’ sözcüğünü uygun görür. Fakat halkla konuştuğça yaşanan vahşeti öğrenir. Olaylar bir köylünün ağzından anlatılır:

-Hepimiz evlerimize kapandık... Yunanlılar birkaç dinsiz bulmuşlar, bu herifler birkaç defa: “Dışarı çıkın, bizimkiler geldi!” diye bağırıyorlar, hepimiz sokaklara döküldük, Yunanlılar:

“-Demek Türkler geldiği vakit böyle sevineceksiniz!” diye çoluk çocuk ellerine ne geçirdilerse süngülediler. Bu yangın yerinde de bacaklarından tutup ateşe attılar. (Adivar ve arkadaşları, 1980; s. 83).

Türk askerlerini beklerken düşman askerlerinin gelmesi ve halkı öldürmesi Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “Dünya Gözü ve Ahret Sesleri” hikâyesinde de vardır:

Tren geldi, durdu; lâkin trenin gelip durmasıyla ahalinin donup kalması bir oldu. Alkışlamak için yukarı kalkan eller birer hayret ve dehşet işareti haline girdi; dudaklardaki tebessümler birer ıstırap tekallüsü şeklini aldı ve bütün benizler bir anda sarardı: Eyvah, vagonlardan çıkanlar bizim askerlerimiz değil, düşman idi... Bunlar, bozgun cephe dönüşü İzmir’e kaçarken her nasılsa yanmaktan masun kalmış bu kasabaya, giderayak yangın ve yağma için uğramışlardı. Hacı Arif Efendi, birçok silah dipçığının ve birçok süngünün, birden, kalabalığın üstüne doğru uzandığını gördü ve ters yüzü geri dönüp kaçanların arasına katıldı. Bu, Salihli sokaklarında, tasvire sığmaz bir kargaşalık ve bir vaveylâ idi. Bir an içinde bütün kasaba düşman askerlerinin ayakları altında kaldı. Her tarafı azgın bir sel gibi kaplayan bu vahşi tazyikin içinden kendini kurtarabilenler çok azdı. Bazısı yaralanıp yolun üstüne yuvarlanıyor, bazısı vücudundan kanlar sızarak evine doğru koşuyordu. (Karaosmanoğlu, 1990; s. 25-26).

Savaşta her türlü eziyeti çeken çocuklar savaş sonrasında da korumasız ve zor durumdadır. Onları zor koşullar beklemektedir, pek çoğu da hastadır: “Bir Öksürük Sesi” başlıklı yazısında, Falih Rıfki Atay, geç vakit Kuruçeşme önünden geçerken vaktiyle sefa ve neşenin hakim olduğu

sahilde bir öksürük sesi duyar. Ses, harap bir yalından gelmektedir. Yazar, sesin geldiği tarafa yönelir. Alt katta, demir parmaklıkların arkasında yirmi otuz çocuk vardır. Bunlar, yetimhanede kalan şehit çocuklarıdır. Yazar bu çocukları gördükten sonra aklına pek çok soru gelir: “Boyu pencereye yetişen çelimsiz bir çocuk tekrar derin derin, göğsü yırtılır gibi öksürdü. Arkadaşları birer hayalet gibi sessiz ve durgun, Anadolu kıyılarına bakıyordu. Acaba akşam saatlerinde anasız babasız Anadolu çocukları için karşı sahilin nasıl bir görünüşü var? Acaba bu çocuk gözlerini bu kadar derinleştiren durultan hatıralar nedir? Ahşap ve boş yalının çerçevesi içinde terk edilmiş gibi görünen bu yetimlerin manzarası gönülde büyük günahların azabını bırakıyor.”

Falih Rıfki Atay, tüm İstanbul halkı ile birlikte kendini de suçlar. Öksürük sesini işitene kadar kendisinin de şehit çocuklarını hatırlamadığını belirtir. İstanbul halkının yetimlere ilgisi yetersizdir. Yetimlere sahip çıkması gereken Dâr’ül-Eytâm’ın durumu da kötüdür. Yazar, halkın ilgisizliğinden şikayetini şu sözlerle anlatır: “Fakat hepsinden fecii, İstanbul’un alâkasızlığı değil midir? Kim bilir zavallı çocuklar ana-baba acısını ne derin duyuyorlar? Kim bilir belki İstanbul bu kimsesizleri daha ziyade beslemek merhametinde bulunsaydı, onlara çıplak gezmek ve ot yemek bile saadet gelirdi.”

Falih Rıfki Atay, yazısında, senenin birkaç gününün yetimler için “Özel Gün” olarak düzenlenmesini ister. Daha sonra yabancı ülkelerdeki yetimlerle Türkiye’deki yetimleri kıyaslar: “Bütün memleketlerde yetimler ailelere karışmış bir halde yaşıyor ve burada olduğu gibi metrük yalılarda değil, sıcak bir der-aguş içinde büyüyor.”²

Dâr’ül-Eytâm’ın kötü durumu Halide Edib Adivar’ın “Muhlis’in Ağabeysi” hikâyesinde de vardır. Bu hikâyede, çocuğun gözü önünde anne ve babanın Ermeniler tarafından öldürülmesi de vurgulanmıştır. Halide Edib Adivar, hikâyenin kahramanı Muhlis’i dinlerken çocuğun kaldığı Dâr-ül-Eytâm’ı hayal eder ve Falih Rıfki Atay’da olduğu gibi sorgular, kendini suçlu hisseder:

Yerler süprüntü içinde, havası binbir koku ve kirli bir duman içinde koridorlar ve açık odalar görüyordum; orada burada yerlere atılmış paçavra halinde yataklar, dermansız, sarı, yarı çıplak, gözleri karanlık bir ümitsizlik içinde, binbir illetler, biçarelikler, kimsesizlikler içinde sürünen çocuk heyulaları, derin, kesik öksürükler, yastığına başını kapamış, boğuk boğuk inleyen çocuklar, hepsi gözümün önünden geldi, geçti. Ah yavrum, memleket için ölen babalarınızın, analarınızın bize bıraktığı bu değerli

² Falih Rıfki Atay, “Bir Öksürük Sesi”, *Akşam*, 14 Mayıs 1922, nr. 1310.

armağanlara nasıl ihmalle, günahkâr bir ilgisizlikle baktık, bilsen! (Adıvar, 1970; s. 99).

Muhlis, Kâzım Karabekir Paşa'nın himâyesindeki çocuklardandır. Ermenilerin anne ve babasını öldürmesine tanık olmuştur. Kendisi de öldürülmekten tesadüfen kurtulur.

“9 Yaşında Frengili Kız” başlıklı yazısında da Falih Rıfkı, evsiz, sokaklarda yaşayan çocukları anlatır. Bu çocuklar hastadır ve bunlardan dokuz yaşında bir kızda frengi hastalığına rastlanmıştır. Falih Rıfkı, savaş sonrası yaşanan açlığın ahlâkı çökerttiğine inanır. Kimsesiz çocuklara baktıkça Türkiye'nin geleceğinden endişe duyar. Bunların çoğunun şehit çocuğu olduğunu düşünür ve olayın acılığı bir kat daha artar:

Ahlâkı açlık yıkıyor. Milletin bünyesi, uzaktan hararetini bile hissetmediğimiz bu müthiş cehennemde yanıyor. Müzakerelerinizi bırakınız, yangın yerlerini, mahalle izbelerini, arsa mahzenlerini dolaşınız, bir koca nesil oralarda haşerât gibi kaynıyor. Onlar Anadolu ve İstanbul'un bî-kes muhacir halkının yavrularıdır, kim bilir belki bir çoğu şehit yavrusudur, kim bilir belki bir çoğunun babası sizin hürriyetiniz için siperlerde vuruşuyor ve zannediyor ki yavruları sizin kucağımızdadır, sizin şefkatiniz baba ve anne yerini tutuyor.³

Falih Rıfkı Atay'ın *İzmir'den Bursa'ya* kitabında yer alan dikkat çekici bir diğer yazısı “Salihli Harabelerinde” başlığını taşıyor. Bütün şehirler yağmalanmış, harabe durumundadır. Yazarın *Akşam* gazetesindeki pek çok yazısı da benzer başlıklarla yazılmıştır: “Manisa Harabelerinde”, “Kasaba Harabelerinde”, “Alaşehir Harabelerinde”, “Donanmış Harabeler...” Yazar, Salihli Harabelerinde on üç on dört yaşında bir kıza rastlar. Bütün köylüler evsiz, ekmeksiz ve hayvansız kaldıkları için göç etmişlerdir. Orada kalan tek kişi, dilsiz, sağır ve aynı zamanda kimsesiz bir kızdır. Başkalarının koruması altındadır. Yazar bu bilgileri konuştuğu iki yörük kadından alır. Yazarla kadınlar arasındaki konuşma esnasında kız ağlar: “İki yörük kadını ile konuşurken dilsiz kızın gözlerinden yaşlar damlamaya başladı. Zira açtı. Kadınlar: “Yanmış buğdayın altını karıştırıp yemeğe savaşıyorlar!” dediler.” (Adıvar ve arkadaşları, 1980; s. 73).

Yiyecek bir şey bulamama ve özellikle yanan buğdaylarla karın doyurmaya çalışma Yakup Kadri'nin “Ceviz” isimli hikâyesinde de vardır: “Birlikte taşıdığımız nevaleler çoktan tükenmiştir; uğradığımız izbelerde ise yiyecek bulmak kabil değildir. Zira bu yerlerde oturanlar tam bir aydan beri, iki taş arasında öğüttükleri ve bir yutulmaz sert hamur haline koydukları yarı

³ Falih Rıfkı Atay, “9 Yaşında Frengili Kız”, *Akşam*, 25 Haziran 1922, nr. 1350.

yanmış, kül olmuş buğday taneleriyle geçiniyorlar.” (Karaosmanoğlu, 1990; s. 89).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Yunan Barbarlarının Yaktığı Köyler Ahalisine” başlığını taşıyan ve *Yaban* romanının başına koyduğu yazısında aynı olumsuzluğu anlatır. Kendilerinin içinde bulunduğu rahat koşullardan utanır. Aslında Tedkik-i Mezalim komisyonu üyeleri olan yazarlar da burada anlatıldığı tarzda müreffeh bir ortamda yaşamamaktadırlar. Fakat yazar, kendi durumlarının köylülere oranla daha iyi olduğunu vurgulamak amacıyla böyle bir ziyafet ortamı çizer. Böylece, köylülerin içinde bulunduğu zor koşullar daha çarpıcı hale gelir:

Biraz sonra siz yangın külleri içinde kavrulmuş buğday ve arpa tanelerini toplamağa ve onları iki taş arasında öğütüp yemeğe giderken biz yolun ferah ve sulak bir yerinde duracağız, tıka basa dolu sepetlerimizi, sefer taslarımızı açacağız ve gümüşten daha parlak çatallarımızın ucuyla ezilmiş etler, soğuk börekler ve taze meyveler yiyeceğiz ve bunları yerken esmer harp ekmeğini biraz lezzetsiz bulacağız ve geçmiş zamanların bize bahşettiği (daha mükemmel hazları) hatırlayacağız. (Adıvar ve arkadaşları, 1980; s. 90).

Mizacı ve yetişme tarzı dolayısıyla halkla tam anlamıyla kaynaşmayan Yakup Kadri, bunun sonucunda halkın ıstırabını paylaşamaktan duyduğu üzüntüyü de bu yazısıyla dile getirir.

Falih Rıfki Atay, “İstanbul’u Davet” başlıklı yazısında, Batı Trakya’da açıkta yaşayan insanları hatırlar. Evleri yıkılmıştır. Kış yaklaşmaktadır. İnsanlar aç ve çıplaktır. Bu kötü koşullardan en çok etkilenenlerse yine çocuklardır:

Afyonkarahisar’la İzmir arasında yüz bin mesken yandı. Asgariden daha aşağı bir hesapla üç yüz bin Türk şimdi kovuklarda yatıyor, çiğ buğday yiyor, yanan zahire yığınlarının külü altından siyah arpa taneleri seçiyor. İstanbul’un Hilal-i Ahmer’e verdiği ianeler geçenlerde bu bedbahtlara dağıtıldı, fakat bu ianelerden adam başına yarım veya bir lira düştü, bu para neye yarar? Şimdiden garbî Anadolu dağlarında kış rüzgarları esiyor. O harabelerde bir yün örtü bir Türk çocuğunu ölümden kurtarabilir, bir yorgan hayattır.⁴

Bu yazı, yazarın “İki Gömleğinizden Birini Veriniz” başlıklı yazısıyla benzer görüşleri içerir. Falih Rıfki Atay bu yazısında, halkın içinde bulunduğu zor durumdan dolayı kendini sorumlu hisseder, çünkü verdikleri sözleri tutamamışlardır:

⁴ Falih Rıfki Atay, “İstanbul’u Davet”, *Akşam*, 22 Teşrin-i Evvel 2922, nr. 1466.

Kış geldi, bu rüzgâr şimdi Garbî Anadolu'nun bütün harabelerinde esiyor. Bu yağmur, enkaz içinde çatısız, örtüsüz, ihtimal ekmeksiz, üç yüz bin Türk'ün üstüne yağıyor. Acaba bu üç yüz bin soğuktan kaç, açlıktan kaç, hastalıktan kaç kurban verecek? Sokakta bıraktığımız Manisalılar ne oldu? Daha iki ay evvel kovuklarda titreştiğini gördüğümüz Alaşehirli ne hâldedir? Daha o zaman yanmış ambarların külü altından kara arpa tanesi çıkarıp yiyen kasabalılar şimdi ne yapıyor? Biz oralardan geçerken çıplak kadınlar ve kadîd çocuklar: “Bize fanila gönderiniz, bize örtü veriniz!” diyorlardı. İçimizde büyük bir azim vardı, İstanbul'u giyinecek ve örtünecek eşya vermeye davet edecektik. Bir iki hafta içinde İstanbul yüzünden hastalar giyinecek, çıplaklar örtünecekti. Gazetelerimize bir iki davet yazdıktan sonra vazifemizi bitirmiş gibi rahat ettik.

Ancak beklentiler gerçekleşmez, İstanbul halkı çağrılara ilgisiz kalır. Yazar, Yakup Kadri'de olduğu gibi kendini sorumlu hisseder ve sorgular:

Ağır bir vicdan azabı hissediyorum. Bizim hararetili vaadlerimize inanan kadınlar ve ihtiyarlar aklıma geliyor. Kim bilir kaç hafta, harabe kovuklarında toprağa yatarak ve çocuklarını vücutlarıyla ısıtarak İstanbul eşyası beklediler. Halide Edib Hanım her geçtiğimiz yerde halka: “Bu kış meskensiz ve aç kalmayacaksınız, yerlerinizi terk etmeyiniz diyordu.” İzmir'den gelen bir yolcudan işittik: “Yanan yerlerden yığın yığın kabileler İzmir'e doğru akıyor. Halide Hanım bize bekleyiniz dedi. Bekledik: Fakat baktık ki beklemekten fayda yok, hicret ediyoruz, diyorlar.”⁵

Yazarlar eserlerinde çocukları kahramanlıklarıyla da anlatırlar. Bu eserlerde, yaşadıkları her türlü felâkete rağmen çocukların, son derece kuvvetli oldukları vurgulanır. Bu çocuklar, düşmanın baskısına rağmen konuşmazlar, düşmana istediği bilgiyi vermezler. Bu durum, Anadolu'daki çocukların yaşlarının üzerinde bir olgunluğa sahip olduklarının göstergesidir. Bu çocuklar bazen vatan sevgisi nedeniyle, bazen de Halide Edib'in anlattığı olayda olduğu gibi kişisel bir sevgiden dolayı her türlü baskıya rağmen düşmana gerekli bilgiyi vermezler.

Falih Rıfki Atay, *Eski Saat* isimli kitabında yer alan “Bir Köylü Destanı” başlıklı yazısında annesini ve babasını top gülleleri arasında kaybeden on yaşındaki Mehmet'i ve arkadaşı İsmail'i anlatır. Bu iki çocuk,

⁵ Falih Rıfki Atay, “İki Gömleğinizden Birini Veriniz”, *Akşam*, 13 Teşrin-i Sani 1922, nr. 1488.

kendilerine verilen mektubu cepheye götürürken yakalanırlar. Düşmanın tehdit ve işkencelerine rağmen konuşmazlar.

Halide Edib de *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nda benzer bir olayı anlatır. Hilâl-i Ahmer'i otuz kişilik bir askerî müfreze işgal eder. İşgalciler telefonları koparır, kâğıtları paramparça eder, uyuyan hademelerin başına tabanca dayayarak, Dr. Adnan'ın nerede olduğunu sorarlar. Dolapları, hatta kâğıt sepetlerini bile ararlar. Dr. Adnan'ın orada olmadığını öğrenince, evini sorarlar. Sonunda, Balkan göçmenlerinden Hamit adlı ve Dr. Adnan'ın himaye ettiği öksüz bir çocuğu yakalayıp sorguya çekerler. Çocuk evi bilmediğini söyleyince, askerler çocuğu dipçikle döverler. Çocuk, Hilâl-i Ahmer'den yüzü gözü kan içinde ayrılır. Bununla beraber, hademeye, düşmanlar ne yaparlarsa yapsınlar, evi haber vermeyeceğini söyler ve Dr. Adnan'ın haberdar edilmesini ister: “Bu, güzel sevgi belirtisi Dr. Adnan'ı ağlatmaya başladı. Benim gözümden bir tek yaş akmadı. Çünkü, daha iyi günlere kavuşmadan önce, bir damla göz yaşı dökmemeye karar vermişim.” (Adıvar, 1995; s. 59).

“Tanıdığım Çocuklardan” (Adıvar, 1995) isimli hikâyesinde Halide Edib Adıvar iki çocuktan bahseder. Bu çocuklardan Rüstem'in hikâyesi, Himmet Çocuk'un hikâyesine benzer. Aslında Anadolu'da pek çok çocuk aynı kaderi paylaşır. Dokuz yaşındadır. Babası savaşa gitmiş, dönmemiştir. Annesi hastadır ve evin en büyüğü olarak üç kardeşine bakmak zorundadır. Gazete satarak para kazanır. Halide Edib Adıvar, ne zaman gazete satan küçük bir çocuk görse Rüstem'i hatırlar.

Halide Edib Adıvar'ın gözlemlerinden hareketle yazdığı hikâyesi “Himmet Çocuk”ta da on üç yaşında bir çocuğun savaş sırasında çektikleri anlatılır. Yedi yaşında anasız babasız kalmıştır. İhtiyar bir nine ve bir kız kardeşe bakmak zorunda olan Himmet Çocuk, yazar için ülkeyi ‘mamûre’ haline getirecek insandır. Himmet Çocuk çift sürerek para kazanır. Hikâyede düşmanın insan hayatını hiçe sayması yine çarpıcı bir dille anlatılır: “Üç ay evvel bu meşum derede Yunanlılar Himmet Çocuk'u yakalamışlar, kesmeğe yatırmışlar, iki nefer arasında münakaşalar olmuş, biri arabasını, mandalarını alıp bırakmak, öteki öldürmek istiyormuş, nihayet salıvermek isteyen kişi demiş ki: “Arabasında yumurta varsa bırakalım, yoksa keselim.” (Adıvar, 1970; s. 105). Himmet Çocuk öldürülmekten çantasındaki iki yumurta sayesinde kurtulur.

Himmet Çocuk, yeni Türkiye'nin kurucusu, yeni bir kahraman tipidir. Millî Mücadele yıllarında Anadolu'da tanıdığı çocuklar yazara, Türk milletinin geleceğine dair güven ve umut aşılar. Yazar, bu güvenini ve umudunu hiç kaybetmez ve eserlerine aksettirir. İnci Enginün, yazarın bu duygularının hikâyelerine yansımaları şu cümlelerle değerlendirir: “Çocukları tanımasıyla ilgili tecrübelerinden çok canlı akisler taşıyan küçük hikâyelerinde, o kan, ateş, kimsesizlik, korku, açlık ile yoğrulmuş, ama yaşama

arzusu kırılmayan, geleceğini kurmağa çalışan Türk çocuklarının çabalarını, Türkiye'nin geleceği için teminat sayar ve yüceltir.” (Enginün, 1991; s. 423).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun “On Dört Yaşında Bir Adam” isimli hikâyesi de Halide Edib Adıvar'ın Himmet Çocuk hikâyesine benzer. Babası seferberlikte ölen bu çocuk, köyden şehre kuru yemiş satmak üzere yola çıkar. Yakup Kadri çocuğa yolda rastlar. Yolu göstermesi için çocuğu da arabaya alırlar. Köy ile şehir arasındaki uzaklığın yürüyerek altı saat olduğunu söyler çocuk. Ailesinden bahseder. Annesine ve ablasına bakmak zorundadır. Bu yüzden satmak için şehre kuru yemiş götürmektedir:

Karşımda yer gösterdim. Pabuçlarını yan yana, büyük bir ihtimamla yerleştirdi; kendisi de sırtı arabacıya ve yüzü bana çevrik, ayaklarını altına alıp oturdu. Yavrucağı gittikçe daha sevimli buluyordum; kendine göre saygılı, terbiyeli bir tavrı da var; ve zeki, parlak gözleri ile dikkatli dikkatli beni süzüyor. Bu gözlerin önünde kendimi adeta mahçup hissediyorum. Tıpkı bir büyük adam gibi bakıyor. Zaten Anadolu çocuklarında bu büyük adam bakışı ve bu olgun erkek tavrı seyrek görünen şeylerden biri değildir. Bunlar, bazı mahlûkat gibi sanki doğdukları günden itibaren yürümeğe, işlemeğe ve hayatı anlamağa başlarlar. Hiç oyun devirleri yoktur; sekiz dokuz yaşlarına basar basmaz maişet kaygıları, vaktinden evvel kavrulan, kabuk bağlayan fidan vücutlarını şiddetli bir rüzgâr gibi sarsmağa başlar. (Karaosmanoğlu, 1990; s. 94).

Savaş sonrasında insanların yetimler sorununa yaklaşımları farklıdır. Savaş esnasında Türk çocuklarının kayıtları yanmış ya da kaybolmuştur. Bu yüzden pek çok Türk çocuğu Ermeni olarak kaydedilmiştir. Ermeniler, ana babaları öldürülen ya da göçe zorlanan kimsesiz çocukları toplayıp yetimevlerine götürür ve Ermeni çocuğu olarak kaydederler. Halide Edib, bu durumdan son derece endişelidir:

Bu feci bir vaziyet almaktaydı. Vaktiyle öldürülen Ermenilerin çocukları bazı Türk yetimevlerine götürülmüş, Müslüman ve Türk olarak kaydedilmişlerdi. Bunun bir örneğini hatıralarımın birinci cildinde Ayıntura Yetimevi'nde geçen bir olay münasebetiyle anlatmıştım. Şimdi de Ermeniler aynı şeyi yapıyor, ana babaları öldürülen yahut göçe zorlanan Türk çocuklarını toplayarak Ermeni yetimevlerinde Ermeni çocuğu olarak kaydediyorlardı. Bunlardan birincisi Ermeni Kilisesinin Kumkapı'da topladığı Türk çocuklarının bulunduğu yerdir. Bu durum karşısında Amerikalılar da Bebek'te **Near East Relief Center** (Yakın Doğuya Yardım Merkezi) adı altında bir kurum kurmuşlardı. Orada hangi çocukların Türk ve Müslüman, hangilerinin Ermeni olduğunu ayırt

edeceklerdi. Çocuklara iyi muamele edilmesine rağmen birçok Türk çocuğu Ermeni olarak kaydedilmişti. Bu Bebek'teki kurumu incelemeye Nakiye Hanım bizim tarafımızdan memur edilmişti. Fakat o da, Türk çocuklarının kayıtları harp sırasında yanmış yahut kaybolmuş olduğundan, bir şey yapmayı başaramayarak bu işten çekildi. (Adivar, 1995; s. 23).

Halide Edib, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nda, teninin esmer olması nedeniyle Ermeni olarak kaydedilen bir Müslüman kızının durumunu görüşmek üzere, Kolonel Symythe'i ziyarete gidişini ve Kolonel Symythe'in kimsesiz çocuklar sorununa bakışını şu cümlelerle anlatır: "Güzel, ufak tefek bir Rum karısı vardı. Beni nezaketle kabul etti. Kendisi de derhal aşağıya indi. Ona bu Ermeni Türk yetimleri sorununun, Türklerle azınlıklar arasında nasıl bir durum doğuracağını anlattım. Başını salladı, parmaklarını birbirine geçirerek dedi ki: "Ermeni ve Türk çocukları bu durumdadır. Onları ayırt etmek için parmakları kesmek gerekir." (Adivar, 1995; s. 50).

Halide Edib, savaş ortamında barışı özler ve gelecekte umutludur. Anneler sayesinde gelecekte barış olacağına inanır. Bunu, yaşadığı bir olay sonucunda anlatır:

Irklar arasında nefret gün geçtikçe artıyordu. O kadar ki, Hıristiyan çocukları Türk mahallelerinden, Türk çocukları da Hıristiyan mahallelerinden birbirlerini dövmeden geçemiyorlardı. Buna karışmamış hemen hiç bir çocuk yoktu. Burada garip bir olay anlatacağım: Fazlıpaşa'daki evimizin önünde Türk ve Hıristiyan çocukları birbirine girdiği zaman, iki tarafın anneleri de gelmiş ve onları ayırmıştı. Ondan sonra da, bu kavgalar durmuştu. Bu, bana gelecekteki bir dünyada kadınların el ele vererek savaşa son vermeleri ihtimalinin ilk adımı gibi gelmişti. (Adivar, 1995; s. 50).

Devlet adamlarının ve kumandanların savaş esnasındaki ve sonrasında tutumları da yazarlar tarafından anlatılır. "Niçin" başlıklı yazısında Falih Rıfkı Atay, Lozan konferansından bahseder. İsmet Paşa Lozan'da gür sesle ve rahat konuşur, çünkü o mazlumların feryadını yansıtır. İsmet Paşa Lozan'a giderken Manisa'dan geçer. Alaşehir şehitlerinin çocukları onun eteklerine sarılırlar. Kış soğuşunda evsiz kalan insanlar İsmet Paşa'nın gözü-nün önünden gitmez:

Zira İsmet Paşa Lozan'a giderken Manisa'dan geçti, Alaşehir şehitlerinin yavruları onun eteklerine sarıldılar ve yanıp harap olan Turgutlu'nun sokakları, küller altından çıkarılmış kavruk cesetlerle kaldırım gibi döşeli idi. Yağmur ve kar altında, yıkılmış ocaklarının kuru taşları üstünde titreyen üç yüz bin mazlumun hayali,

İsmet Paşa'yı konferans kürsüsüne doğru itti. İsmet Paşa'nın gözleri yanıyordu zira göz bebeklerinde Türk vatanını yakan alevlerin aksı vardı. Sesi tok, gür, kuvvetli idi. Zira üç yüz bin mazlumun ah ve enini o seste tekâsüf etmişti.

Falih Rıfki yazısında, Venizelos'un durumunu da çarpıcı ifadelerle verir. İsmet Paşa konuşurken Venizelos zor durumdadır: “ Venizelos o zaman dudaklarını sıktı ve ellerini koltuklarının altına sakladı, zira dişlerinde Türk kadınlarının et parçaları vardı ve yeni karısının iki senelik ihtimamlarına rağmen henüz tırnaklarındaki çocuk kanının siyahlığı silinmemişti.”⁶

Halide Edib Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*'nda Kâzım Karabekir Paşa'yı hem iyi bir asker hem de yetimlere sahip çıkan, onların eğitimiyle bizzat ilgilenen biri olarak anlatır:

Ankara'ya geldiğim ikinci günü, eski ordu genel karargâhının karşısındaki yolda yürüyüşe çıkmıştım. Ankara tarafından, hâkîler giyinmiş on kadar çocuk gelmekteydi. Çocuklara asker elbisesi giydirmenin aleyhinde olmama rağmen, bu çocukların hâli dikkatimi çekti. Bunlar, asker adımlarıyla ‘rap rap’ yürüyen, makineleşmiş çocuklar değillerdi. İkişerlik üçerlik gruplar halinde, konuşa konuşa yürüyorlar, en küçüklerine göz kulak oluyorlardı. Hepsi, içlerinde, pembe yanaklı tombalak çocuğa büyük bir itina gösteriyor, karargâha giden dik yokuşu çıkmasına yardım ediyorlardı.

Dr. Adnan'a bu çocuklardan bahsettiğim zaman, güldü ve: “Bunlar Kâzım Karabekir Paşa'nın çocuklarıdır. Onunla birlikte karargâhta oturuyorlar. Bu çocukların kırk tanesini okulda okutuyor.” dedi.

Kâzım Karabekir Paşa, ana babaları Erzurum ve Erzincan bölgelerinde öldürülen iki bin kadar yetim Türk çocuğunu evlât edinmişti. Bunlar, dört ile on dört arasında çocuklardı. Üzerlerinde asker elbisesi olmasına ve Paşanın seçtiği subayların gözetimi altında olmalarına rağmen, asker terbiyesi görmüyorlardı. Kâzım Karabekir Paşa, çocuklarda, feci günlerinin anılarını silmek için ne gerekirse yapmaktaydı. Onların eğitiminde en büyük rolü müzik oynuyordu. Bu işi, bir Rus kadınla birlikte kendisi üzerine almıştı. Çocukları özellikle birer sanat ve meslek sahibi olacak şekilde yetiştiriyordu. Bunlardan bazıları gayet iyi marangozluk öğrenmişti. Güzel resim çizmesini, çocukça fakat sanatkârca oymalar yapmasını biliyorlardı. Kâzım Paşa, ceza usulünü kaldırmış, bununla beraber, çocukların kişiliklerinin serbestçe gelişmesini önlemeyecek bir disiplin kurmuştu. Kötü hareketi görülen çocuğu karşısına alıp onunla tek başına

⁶ Falih Rıfki Atay, “Niçin”, *Akşam*, 26 Teşrin-i Sâni 1922, nr. 1501.

konuşurdu: ‘Paşa baba’nın bir kenara çekip öğüt verdiği çocuğun bir daha kötü bir şey yaptığı olmazdı. (Adıvar, 1995; s. 267).

Fakat her çocuğun Kâzım Karabekir’in korumasındakiler kadar şanslı olmadığı bir gerçektir. Herhangi bir korumaya alınmayan çocukların içinde buldukları zor koşullar, yazarların üzerinde en fazla durdukları konudur.

SONUÇ

1. Bu dönemde farklı yazarların yazdığı yazılarda ortak bir üslup hakimdir.
2. Yazarlar halkın içinde bulunduğu zor koşullar karşısında kendilerini sorumlu hissederler.
3. Bütün olumsuzluklara rağmen halkın iyimserliği ve hayatını devam ettirme çabası eserlerde en fazla işlenen konulardandır
4. Anadolu’da pek çok kasaba düşman tarafından yakılmıştır.
5. Düşmanlar Anadolu’yu yakıp yıkarken halka işkence uygulamışlardır.
6. İnsanları öldürmek düşman askerleri tarafından eğlence hâline getirilmiştir.
7. Savaş tüm toplumu etkilemiştir ancak en fazla etkilenenler çocuklardır.
8. Şehit çocukları İstanbul halkının ilgisizliği sebebiyle zor durumdadır.
9. Yetimlere sahip çıkması gereken Dâr’ül- Eytâm da zor durumdadır.
10. Eserlerde çocuklar farklı durumlarıyla yer alırlar:
 - a. Düşmanlar tarafından öldürülen çocuklar.
 - b. Düşmanın zulüm ve baskısına maruz kalan çocuklar.
 - c. Hasta, bakımsız ve korumasız durumdaki şehit çocukları.
 - d. Anne ya da babasını savaşta kaybeden ve küçük yaşta büyük sorumluluklar üstlenen çocuklar.
 - e. Yapılan baskılara rağmen düşmanın istediği bilgileri vererek büyüklere has bir cesaret örneği sergileyen çocuklar.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, H. E. (1970). *Dağa Çıkan Kurt*, Remzi Kitabevi.
- ADIVAR, H. E., Karaosmanoğlu, Y. K., Atay, F. R., Us, M. A., (1980). *İzmir'den Bursa'ya*, Hazırlayan: İnci Enginün, 2. Baskı, Atlas Kitabevi.
- ADIVAR, H. E. (1995). *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitabevi.
- ADIVAR, H. E. (1969). *Ateşten Gömlek*, Atlas Kitabevi.
- ATAY, F. R. (1933). *Eski Saat*, Akşam Matbaası.
- ENGİNÜN, İ. (1991). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları.
- KARAOSMANOĞLU, Y. K. (1990). *Millî Savaş Hikâyeleri*, İletişim Yayınları.
- SINAR, A. (1997). *Hikâye ve Romanımızda Çocuk (1872-1950)*, Alfa Yayınları.